

Lois Tverberg

Reading the Bible with Rabbi Jesus (Čitanje Biblije s rabinom Isusom)

Grand Rapids: Baker Books, 2018., str. 288.

U siječnju 2018. god. izdavačka kuća Baker Books izdala je knjigu autorice Lois Tverberg pod nazivom *Reading the Bible with Rabbi Jesus: How a Jewish Perspective Can transform Your Understanding*. Ovo je još jedna knjiga o židovskoj pozadini kršćanstva iste autorice koja je 2001. objavila svoju prvu knjigu *Listening to the Language of the Bible* kao svojevrsan vodič kroz pobožnost na temelju odabranih hebrejskih riječi i ideja. Zajedno s autoricom Ann Spangler 2009. godine objavila je svoju drugu knjigu *Sitting at the Feet of Rabbi Jesus* u kojoj poziva čitatelje da čuju Isusov nauk u svjetlu židovske misli, a slično je napravila i u knjizi *Walking in the Dust of Rabbi Jesus* objavljenoj 2012. godine. Ova je nova knjiga usmjerena na prevladavanje kulturnog jaza između našeg i Isusova bliskoistočnoga židovskog svijeta kako bismo čitali Pismo „kao domaći“ (str. 11). Knjiga se sastoji od tri glavna dijela i ukupno ima jedanaest poglavlja. Na kraju knjige autorica donosi tri dodatka: „Podjela hebrejske Biblije“, „30 korisnih hebrejskih riječi“ i „Biblijski prijevodi za proučavanje riječi“.

Prvo poglavlje „Opening the Bible with Jesus“ služi kao uvod u knjigu budući da autorica objašnjava potrebu čitanja Biblije iz bliskoistočne perspektive, njezin prijašnji rad u tom području te svrhu njezina pisanja. Prema autorici, prihvaćanje Isusova židovstva relativno je novi trend u kršćanskoj teologiji, ali i nešto što je potrebno jer „vidjeti njega u njegovu kontekstu baca jedno novo svjetlo na njegovu službu i produbljuje naše razumijevanje njegovih riječi“ (str. 11). Budući da je Biblija židovska knjiga, koja je tijekom vremena ušla u poganski svijet, nužno je putovati kroz vrijeme i kulture kako bismo se tako upoznali s okvirom Isusovih izvornih okolnosti i shvatili mnoštvo ideja koje su slušatelji 1. stoljeća našli u Pismima. Problem nije toliko vremenski, koliko kulturni jaz između suvremenih zapadnih čitatelja i biblijskog svijeta.

Prvi dio knjige „Repacking Our Mental Bags: Tools for Journey“ sadrži poglavlja dva, tri i četiri. Drugo poglavlje „Learning to Be There“ govori o sukobu kultura. Autorica nas upozorava na dvije pogreške: prva je pretpostavka da je naša perspektiva univerzalna te je onda projiciramo na biblijski svijet, a druga je pretpostavka da je kultura biblijskog svijeta Božji savršeni plan za čovječanstvo. Nakon usporedbe našeg svijeta (ljudi žele biti mršavi i mladi; Božje postojanje dovodi se pod upitnik; individualizam je poželjan; sunce nas čini sretnima; logika i razum oblikuju naša razmišljanja) s *biblijskim* svijetom (debljina je blagoslov i bogatstvo; starost donosi mudrost; pitanje je čiji je B/bog veći; identitet proizlazi iz pripadnosti zajednice; kiša donosi radost; parabole i proroštva oblikuju razmišljanje), autorica nadalje razlaže modernu euro-američku kulturu koristeći

akronim WEIRD (Western, Educated, Industrialized, Rich and Democratic ili u prijevodu: Zapadnjački, Obrazovani, Industrijalizirani, Bogati i Demokratski), ukratko pojašnjavajući svaku od tih karakteristika. U trećem poglavlju "What Does 'Christ' Mean, Anyway?", autorica razlaže koncept riječi *christos* ili *maschiach* / *Messiah*. U hebrejskoj Bibliji „pomazane“ osobe mogli su biti kraljevi, svećenici i proroci, ali to ne znači da titula „Krist“ automatski podrazumijeva božanstvo. Tako, kada govorimo o Isusu Kristu, o njemu moramo govoriti kao o Isusu, Božjem izabranom kralju. Iako se ta cijela ideja „kralja“ može činiti u potpunosti stranom slici skromnoga galilejskog rabina, prema autorici, ta je ideja snažno prisutna u evanđeljima. Izlažući neke tekstove, koji odražavaju tu ideju, nadalje se fokusira na zagonetno pitanje poruke „Evanđelja“. Ona je dugo vremena pretpostavljala da Evanđelje – „Dobra vijest“ u Novome zavjetu označava „imati oprostjenje grijeha zbog Isusove žrtve na križu“ (str. 51), ali pojam *euan-gelion* također se koristio za govor o kraljevima i njihovoj vlasti. Dakle, Evanđelje, tj. *euangelion*, označava „da je Bog postavio Isusa kao svoga izabranog kralja“ (str. 52). No tada autorica adresira još jednu zagonetku: „Kako činjenica da je Isus taj obećani kralj Izraela ima veze s našim spasenjem od grijeha?“ (str. 52). Primjećujući da našim modernim ušima ideja da ovaj svijet ima kralja zvuči čudno, i čak bi nas mogla uvrijediti, autorica nalazi rješenje te poveznice između „kralj / kraljevstva“ i „križa“ u jednoj drugoj ideji povezanoj s drevnim kraljevima: „u drevnim vremenima od kraljeva se također očekivalo da djeluju kao suci“ (str. 54). Vladavina se kralja također očituje kroz osudu zlikovaca i spasenje onih koji su potlačeni. Četvrto poglavlje "Painting in Hebrew" bavi se problematikom biblijskih prijevoda. Budući da prema autorici „svaki jezik jest paleta koja sadrži određeni broj boja“ (str. 60), kada govorimo, mi u neku ruku slikamo. Dakle, ako želimo doprijeti od istinskog značenja izvornog teksta, to možemo postići čitajući i uspoređujući različite prijevode. Još jedan alat koji nam može pomoći da doživimo Pisma poput Isusovih prvih učenika jest poznavanje nekih biblijskih hebrejskih riječi. U ostatku poglavlja autorica raspravlja o nekim hebrejskim riječima kao što su *halakh* "hodati", *ruach* "dah", "vjetar", "duh", *yirah* "strah", *bayit* "kuća" itd. Poglavlje završava raspravom o značenju hebrejskih riječi za „zaborav“ *shakach* i *nashah* te "sjećanje".

Drugi dio knjige "How the Bible Thinks: Big Picture Ideas That You Need to Understand" sadrži poglavlja pet, šest, sedam i osam. Peto poglavlje "Greek Brain, Hebrew Brain" uspoređuje grčki i hebrejski način razmišljanja i komunikacije. Zapadnjačka kultura prihvaća analitički pristup životu, što je u konačnici urodilo i nastankom suvremene znanosti. Ishodište ovakvog načina razmišljanja počinje u drevnoj Grčkoj u 5. st. pr. Kr. Prema autorici, ovaj je grčki analitički pristup stvorio golemi jaz između biblijskog i našeg svijeta. I dok Isusov stil komunikacije kroz parabole i konkretne slike odražava drevnu tradicionalnu metodu komuni-

ciranja istine, Pavao je sa svojom publikom komunicirao s grčkoga govornog područja više zapadnjačkim stilom, koristeći se prepozicijama i logikom. Pozadina ove razlike dolazi od grčkih filozofa koji su svoja iskustva prebacili u jednostavne, apstraktne ideje kojima su onda mogli mentalno upravljati. Svijet apstrakcija urodio je nečime što mi danas nazivamo „koncepti“. Izazov je sljedeći: “Jednom kada se prebacite u svijet apstraktnih ideja, možete ga istraživati na nebrojno više detaljnih načina nego kada razmišljate koristeći se konkretnim, određenim stvarnim stvarima iz ovoga svijeta“ (str. 86). Dakle, „istina se može naći studiranjem, cijepanjem, kategoriziranjem i pojednostavljuvanjem stvarnosti u koncepte kojima se onda mentalno može upravljati“ (str. 86). Posljedica je ovakvog pristupa da se argumenti mogu izgraditi svodenjem ideja u jednostavne apstrakcije koje se potom dalje mogu povezati zajedno prema zakonima formalne logike. Zapadni svijet ovakav je način komunikacije s vremenom postavio u središte razmišljanja i komunikacije. Hebrejski način razmišljanja pak koristi parabole, metafore i izreke kao način komunikacije. Naglasak je na pričama, a ne konceptima. I dok su Grci mogli sažeti složene ideje u jednu riječ, koja se onda može odvojiti od stvarnosti i analizirati, hebrejski način razmišljanja izvodi značenje iz konkretnih slika. Opažanje prirode i svakodnevnog života baca svjetlo na duhovne realnosti i misteriozne Božje putove. Nadalje, primjeri na temelju ljudskog iskustva mogu se upotrijebiti za pojašnjenje Božjih putova. Zato je dobar dio Isusove teologije ispričan u pričama. Ovu raspravu autorica tada primjenjuje na popularnu ideju da je kršćanska vjera lista doktrinarnih točaka koji se trebaju potvrditi, a vjera / vjerovanje jest mentalni pristanak na apstraktne izjave istine. Šesto poglavlje “Why Jesus Needs Those Boring ‘Begats’“ usmjereno je na značaj i važnost obitelji i međuobiteljskih veza. Obitelj je bila okosnica nečijeg identiteta, možemo čak i reći da je Biblija jedan dug i vijugav ep o obitelji koju je izabrao Bog. Iz toga razloga, „razumijevanje ideja koje su ljudi onoga vremena imali o obitelji i kako se te teme razvijaju, pomaže nam razumjeti Bibliju od početka do kraja“ (str. 114). Budući da je obitelji okvir društva, a kultura je izgrađena na osnovu obiteljskih odnosa, biti nečiji „sin“ ili *ben* na hebrejskom, često se odnosilo na ranije pretke. Na Bliskome istoku u to vrijeme očekivalo se da sin naslijedi očevo zanimanje i služi istome bogu kao njegov otac, ali je taj nasljedni identitet također podrazumijevao da djeca odražavaju svoje očeve u svojoj osobnosti. Biti „sin od...“ značilo je da je ta osoba *kao* njegov predak. Uzimajući u obzir važnost obitelji, povijest obitelji čuvala bi se u sjećanju i pričama, i taj je identitet oblikovao pojedince. Pojedinci nisu bili važni – ono što je bilo važno bio je uspjeh obitelji jer, za razliku od pojedinaca, obitelj je ta koja traje. Brakovi su bili dogovoreni, a ključ uspjeha u životu nije bio „pronaći ljubav“, već podignuti mnogobrojnu obitelj. Opisujući kako je industrijsko doba utjecalo i promijenilo poziciju obitelji i pojedinca, u ostatku poglavlja autorica se dotiče Isusova neženstva te koncepta „Abrahamova

sinovstva“ budući da je spasenje pojedinca bilo povezano s postajanjem dijelom zajednice (obitelji) koja je bila u savezu s Bogom. Sedmo poglavlje “Reading the Bible as ‘We’” nastavlja temu prethodnog poglavlja adresirajući pitanje individualizma nasuprot kolektivizmu. Naime, autorica nas upozorava da „što više čitam Bibliju, to više shvaćam na koliko načina individualistički pristup dovodi do nerazumijevanja teksta“ (str. 132). Nakon davanja dvaju primjera takvog čitanja (1 Kor 3,16; Mt 5,14), autorica nas poziva da odbacimo svoj „štap za selfieje“ i počnemo razmišljati kao „mi“. Autorica također objašnjava razliku između naše individualističke kulture i kolektivne kulture biblijskih vremena raspravljajući o važnosti nečijeg „imena“ unutar obitelji / zajednice, važnosti vrijednosti „čast-sramota“ u kolektivnim kulturama i značaju davanja nekome „novog imena“. U ostatku poglavlja autorica se dotiče još nekih tema: naše sklonosti da previdimo kako su mnogi zakoni imali društvene implikacije; naše sklonosti da čitamo svoje Biblije kao priče o pojedincima i njihovu osobnom susretu s Bogom, umjesto kao priču o Abrahamovoj obitelji i Kristovu kraljevstvu; važnosti Izraela kao obitelji koja se nalazi u savezu s Bogom i uključivanje pogana u nju; korištenje zamjenica u jednini kada se u Bibliji govori o grupi; nelogičnoj logici iskazivanja milosrđa onome tko je kriv zbog druge nevine osobe i ideji *zechut avot* ili „zasluge otaca“ koja je povezana s time; te činjenici da pojam „kraljevstvo“ opisuje zajednicu, a „Evandjelje“ nije pojedinačna poruka spasenja, već Isus govori u smislu otkupljenja *ljudi*: Krist kao „Božji izabrani kralj kraljuje nad kraljevstvom, grupom ljudi, a ‘prihvatiti Krista’ znači ‘ući u Njegovo kraljevstvo’” (str. 153). Poglavlje osam “Like Grasshoppers in Our Own Eyes” govori o malenosti čovjeka koji je dio većeg sustava na milost sila većih od njega samoga. Drugim riječima, ljudski je rod danas slijep za sve što je veće od njega i ono što nam treba jest osjećaj poniznosti. Taj je osjećaj rezultat naše zapadnjačke perspektive koja je oblikovana grčkim načinom razmišljanja, gdje se učenje prakticira u svrhu razumijevanja, dok hebrejska misao naglašava učenje u svrhu poštovanja i divljenja. I dok nam „razumijevanje“ daje „osjećaj veličine“, „divljenje“ se usmjerava na to kako „živjeti“ prema Božjoj volji. S tim naočalama autorica nas poziva da promotrimo malenost Izraela kao nacije, politeističku narav poganskog svijeta u kojem postoje mnogi ograničeni i limitirani bogovi, da čitamo priču o izlasku kroz drevne naočale, te da povratimo osjećaj divljenja prema Bogu, shvaćajući kako je ideja da su ljudi stvoreni na sliku Božju bila radikalna i neusporediva u to vrijeme.

Treći dio knjige “Reading about the Messiah: Seeing Him Through Hebrew Eyes”, sadrži poglavlja devet, deset, jedanaest, dvanaest i trinaest. Deveto poglavlje “Memory is Critical” upoznaje nas s ulogom memorije ili pamćenja Pisama. Naime, u Isusovo vrijeme, kao i danas u ortodoksnom židovskom obrazovanju, učenje Staroga zavjeta napamet, kao i ostalih židovskih vjerskih spisa (kao što su *Mishnah* i *Talmud*), jest normalna stvar. Znanje se ne nalazi na policama, već u

umovima. Nakon kratkog upoznavanja sa židovskim sustavom obrazovanja u 1. stoljeću naše ere, autorica se usmjerava na Isusovu praksu „ukazivanja na Pismo“, pokazujući je na konkretnim primjerima. Zaključak poglavlja jest taj da „značajan razlog zašto nam je teško shvatiti Isusove riječi jest taj što nismo upoznati s Pismima koje je on toliko volio“ (str. 190). Deseto poglavlje “Moses and the Prophets Have Spoken” donosi nam ulogu sinagoge u Isusovoj službi. Autorica nas upoznaje s praksom čitanja Tore (*parashah*) i Proroka (*haftarah*), tako da danas diljem svijeta svaka sinagoga čita isti tekst svaki tjedan. Tradicija godišnjeg čitanja Tore prema standardiziranom lekcionaru razvijena je 400 – 500 godine nakon Krista. Raspravljajući o još nekim otkrićima vezanim uz ovu praksu i promjenama, koje su nastale tijekom vremena (kao što je promjena fokusa u čitanju Proroka), autorica ističe kako je vjerojatno u Isusovo vrijeme čitanje Tore bilo unaprijed određeno, ali čitanje Proroka (popis knjiga koje ulaze u Proroke nije isti u kršćanskom i hebrejskom kanonu) određivao je govornik, povezivao bi ga s čitanjem iz Tore i tako je iznosio svoju propovijed. U ostatku poglavlja autorica nam donosi neke primjere te prakse, kako iz Biblije tako i iz židovske tradicije. Jedanaesto poglavlje “Reading in the Third Dimension” upoznaje nas s praksom i navikom slušanja odjeka (*echoes*) u tekstu. Kako bi ljudi svake godine iznova slušali Pisma (vidi prethodno poglavlje), njihova memorija bi se razvijala i oni bi „počeli primjećivati teme kako se žamore kroz tekst i čuli bi kako raniji događaji nagovješćuju kasnije događaje“ (str. 209). Iznoseći nekoliko primjera ovakvog načina čitanja, autorica se usmjerava na različite metodologije čitanja Staroga zavjeta. Definirajući takvo čitanje Biblije, u kojem raniji tekstovi osvjetljavaju kasnije događaje, a kasniji događaji ponavljaju i odražavaju ranije kao „čitanje Biblije u tri dimenzije“ (str. 216), autorica ukratko objašnjava „figuralno čitanje“ (*prospektivno*) i tipološko čitanje Biblije (*retrospektivno*). Jedanaesto poglavlje “Jesus’ Bold Messianic Claims” kritički se osvrće na poimanje liberalne teologije prema kojem Isus nikada nije tvrdio da je on „Krist“, već je to izmišljotina rane Crkve. U tu svrhu, autorica analizira vrlo suptilne, ali i vrlo židovske načine komunikacije kojima Isus objavljuje svoje mesijanstvo. Autorica nas upoznaje s različitim biblijskim tekstovima i idejama koje govore o Isusovu mesijanstvu kao što su: proroštvo u Brojevima 24,17, Isusova objava sebe kao kralja jubileja u Luki, 4. poglavlju (Iz 61), nazivanje Boga „mojim Ocem“, isticanjem sebe kao Mesije na temelju Daniela, 7. poglavlja, opisivanjem sebe kao božanskog pastira itd. Posljednje trinaesto poglavlje “When the Words Catch Fire” usmjereno je na ono što propuštamo kada čitamo Izaiju, 53. poglavlje, no ujedno služi i kao zaključak knjige. Autorica ističe svoju nadu da je ova knjiga dala čitatelju neke nove alate koji će ga opremiti da čita Bibliju „iz perspektive učenika 1. stoljeća i onda govori svijetu“ (str. 239). U ovome poglavlju autorica želi dati odgovor na pitanje „kako neka osoba može patiti i umrijeti, i istodobno biti slavni kralj?“ (str.

239). Odgovor se nalazi u ključnome tekstu – Izaija, 53. poglavlje, koji bi nam sada zbog svih alata koje smo primili čitanjem ove knjige trebao zasjati u novome svjetlu. U proučavanju ovoga teksta autorica nas usmjerava prema činjenici da je mesijanski pastir u ovome tekstu ujedno i „janje koje je zaklano“, i na temelju Iza 53,12 ta osoba kao nagradu ili plijen dobiva u posjed ljude. Sličnu ideju nalazimo u Psalmu 2,7-8, gdje Bog daje svome pomazaniku narode kao dar. Dakle, ljudi nisu samo njegovi „podanici“, već i njegovo „vlasništvo“. Prema tomu, Izaija, 53. poglavlje, ne govori samo o patnji Sluge i njegovu okajanju grijeha. Da, to je uključeno, ali tekst također govori da će Božji sluga zbog svoje patnje dobiti kraljevstvo, baš kao što je to slučaj sa Sinom Čovječjim iz Daniela, 7. poglavlja, i kraljevskim sinom u Psalmu 2. Stoga, Isusova smrt nije samo *platila* cijenu za naše grijeha već je i *kupila* naše živote. Ovakvo gledište pomaže nam riješiti problem kako se „povijesna inačica pojma *euaggelion* da je ‘Isus Božji izabrani / pomazani kralj’ uklapa s evanđeljem koje ja čitam u evangelizacijskim traktatima – da ako prihvatim Isusa kao svoga osobnog Spasitelja, on će platiti za moje grijeha“ (str. 247). Poglavlje završava osvrutom na još dvije stvari: prvo, zbog našega zapadnjačkog individualizma, usmjeravamo se na to da je Isus umro za „moje grijeha“, a istodobno nam promiče činjenica da je kroz svoju otkupiteljsku smrt „kupio“ cjelokupno kraljevstvo i, drugo, na temelju Luke 24,46-47 taj novookrunjeni mesijanski kralj je proglasio Jubilej.

Knjiga *Reading the Bible with Rabbi Jesus* autorice Lois Tverberg dio je rastućeg pozitivnog trenda u kršćanstvu koji želi otkriti židovske korijene kršćanske vjere. Iako u tom području postoje neka otvorena pitanja i debate (Isusov stav prema Zakonu; trebaju li Židovi koji povjeruju u Isusa kao Mesiju držati Sinajski savez ili ne, te ako da, do koje mjere, trebaju li pogani držati Sinajski savez ili ne itd.), ova knjiga tečno uvodi čitatelja u židovski svijet Isusa i rane Crkve, izlažući ga kulturi judaizma. Istodobno, čitatelji su prisiljeni identificirati karakteristike našega suvremenoga zapadnjačkog svjetonazora koji nas ponekad sprječava da vidimo, čujemo i razumijemo dubinu biblijskoga teksta.

Ova knjiga uistinu provida neke dobre alate za kvalitetnije čitanje Biblije koje bi kao posljedicu trebalo imati utjecaj na način kako živimo i poučavamo. Naime, na kraju svakog poglavlja autorica nam donosi dio koji se naziva “Tools and Reflections” u kojem se čitatelji pozivaju da pročitaju odabrane biblijske tekstove, razmisle o nekim pitanjima te budu izloženi jednom dubljem promišljanju. Dijelovi knjige i poglavlja napisani su i slijede jednu logičku strukturu budući da knjiga počinje adresirajući trenutni zapadnjački svjetonazor, izlaže nas biblijskom načinu razmišljanja i završava dodatnim objašnjenjima odabranih biblijskih tema.

Knjiga je napisana za vjernike koji žele otkriti i naučiti nešto više o židovskim korijenima kršćanske vjere. Također, knjiga može služiti kao sekundarna

literatura na teološkim školama budući da dijelovi knjige, koji se bave židovskom hermeneutikom i svjetonazorom, mogu biti korisni studentima teologije. Ova knjiga također se preporučuje crkvenim službenicima jer im pruža, ne samo materijale za proučavanje, poučavanje i propovijedanje već i alate za osvrt na neke suvremene negativne trendove (kao npr. individualizam) i njihovo ispravljanje. Ova je knjiga više nego dobrodošla na tržištu i nadam se da će u budućnosti, kao i druge knjige slične tematike, biti dostupna na hrvatskom jeziku jer ne znaju svi engleski.

Ervin Budiselić

Larry W. Hurtado

Destroyer of the gods: Early Christian Distinctiveness in the Roman World (Uništavač bogova: Posebnost ranog kršćanstva u rimskom svijetu)

Waco, Texas, USA, Baylor University Press, 2016, 290.

U svojoj najnovijoj knjizi, Larry W. Hurtado, profesor *emeritus* novozavjetnog jezika, književnosti i teologije na Sveučilištu u Edinburgu i član Kraljevskog udruženja iz Edinburga, razmatra posebnosti ranoga kršćanstva unutar grčko-rimskog svijeta, napose u religijskom smislu. Hurtado pažljivo definira što misli pod pojmom „religije“, pošto, kao što nas on uvjerava, mnoge suvremene pretpostavke o tome što zapravo čini „religiju“ – među ostalim, monoteizam, središnja uloga svetih tekstova te blizak odnos s primijenjenom etikom – često se preuzimaju iz samoga kršćanstva (i judaizma) iako su slabo povezani s drevnom rimskom religijom kakva je bila prije nastanka i širenja kršćanstva. Ova se postavka, koju Hurtado naziva „kulturalna amnezija“, nalazi u samome središtu svrhe ove knjige: pomoći čitateljima da pokušaju iznova razumjeti *zašto* su drevni Rimljani smatrali rano kršćanstvo u tolikoj mjeri čudnim i drugačijim, čak uvredljivim i opasnim. Iako Hurtado kroz svoj rad priznaje da postoje određene sličnosti između ranog kršćanstva i rimske religije i filozofije, ipak tvrdi kako dovoljno pozornosti nije posvećeno dubokim razlikama koje su u puno slučajeva dovodile do snažne kritike, a ponekad i do ozbiljnih progona, a što je na kraju rezultiralo prilično revolucionarnom preobrazbom rimskoga svijeta, čijih smo učinaka i danas svjedoci.

Hurtado je istaknuti poznavatelj ranoga kršćanstva pa ovo djelo nije tehnička monografija namijenjena isključivo kolegama znanstvenicima koji se bave istim područjem, iako će i oni bez sumnje imati koristi od ove knjige, već je više namijenjena za širu, iako ne za neinformiranu čitalačku publiku. Opseg knjige od